

УДК 398.89+781(477.82)

ВЕСІЛЬНІ ПЕРЕДЛАДКАНКИ НА ЗАХІДНОМУ ПОЛІССІ**Юрій РИБАК**

*Кафедра музичного фольклору,
Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. М. Хвильового, 7, 33000 Рівне, Україна,
тел.: (+380362) 63 31 74, e-mail: yurback@gmail.com*

Розглянуто одну з типових музично-поетичних формул – передладканку, що в давні часи в якості магічного заспіву виконувалася із численними весільними наспівами, переважно в межах галицько-володимирських земель. Визначено та охарактеризовано один із досі невідомих західнополіських компактних ареалів побутування цієї форми, що локалізується біля витоків Прип'яті.

Ключові слова: весільні наспіви, Прип'ять, Західне Полісся, мелотип, ареал, діалект.

Попри значну увагу в наукових колах до весільного обряду, а отже й достатнє висвітлення в літературі його музичного наповнення, досі маловідомим залишається факт існування у давнину різноманітних за формою та змістом весільних передладканок – своєрідних магічних “формул-зачинів”, обов'язкових до виконання за певних обрядових обставин, принаймні в межах галицько-володимирських земель. Очевидно, що в міру послаблення, а то й остаточного зникнення традиційних вірувань, як і цілих дійств, такі заклинальні формули також втратили свій контекст і тому сьогодні вони лише поодинокі трапляються у весільному репертуарі різноманітних етнічних осередків України¹, винятково для проформи. Проте в існуванні цього явища, як це буде доведено нижче, і донині простежується чітка функціональна та географічна закономірність, що може прислужитися для порівняльних музично-етнографічних та історичних дослідів.

В етнографічних джерелах чи не кожен повноцінно представлений весільний обряд, фактично з усіх без винятків україномовних регіонів, містить бодай одну передладканову форму, зазвичай загублену в загальній масі творів, а отже, не завжди об'єктивно представлену. У збірнику Климента Квітки “Народні мелодії з голосу Лесі Українки” наведено зачин, що походить із села Миропіль Держинського р-ну Житомирської обл., із доданням коментарем: “Заспів до різних весільних пісень” [2, № 57, с. 63]. Цей зразок, якщо саме в такій цілісній формі він побутував у середовищі, становить найповніший варіант передладканки: “Йа з рутоньки дві квітоньки. Першая квітка то ж Іванко, другая квітка то ж Марися”. В інших

¹ За винятком Передкарпаття та Карпат, де у вигляді так званих “барвінкових” пісень, визначених так виконавцями за постійними зачинами “лежели берви бервінкові”, передладканки масово виконуються й досі.

осередках ці три речення виконуються окремо та розмежуються різноманітними текстами весільних ладканок. До прикладу, такими є передладканки, зафіксовані в одиночних варіантах на теренах Хмельниччини – “Йа з руточки дві квіточки” (село Ріпинці [1, кн. 2, № 46, с. 29]), Рівненщини – “Перша квітка – то Василько” (село Березове [6, № 16, с. 24]), Берестейщини – “Першим разом, Божим розказом” (село Симоновичі [3, с. 189]) тощо. Переважно у таких випадках виконавці усвідомлюють цю початкову формулу як нерозривне ціле з певним сюжетом весільної ладканки, виконуваної один раз на весіллі і зазвичай в один із найвідповідальніших моментів: благословення або посад молодих. Однак нерідко вони легковажають, співаючи один раз передланканку і віддаючи собі належне про системне використання цієї початкової формули, у той же час уникаючи її одноманітних повторень. Очевидно, що це зумовлено втратою розуміння магічної функції передладканок.

Стосовно сакрального призначення весільних формул-зачинів, що неодноразово припускали попередні дослідники, сьогодні це підтверджується на основі зіставлення матеріалів зі сфер демонології та музичної фольклористики. Один із такого роду словесних зворотів регулярно використовувався в текстах численних лікувальних заклинань, зокрема у виявлених на теренах Київського Полісся, що містили початкові рядки: “Першим разом, Божим часом” [10, с. 205]. Триразове повторення молитви відповідно розмежовувалося зачинами: “другим разом...”, “третім разом...”. У селі Погоріловка Березнівського р-ну Рівненської обл. майже ідентичний текст (“Першим разом, ліпшим часом”) за таким же принципом вже виконувався як передладканка [7, № 17-1, с. 44]. Залишається лише сподіватися, що в інших місцевостях та інші за змістом словесні зачини виконували ту ж функцію, дарма що вона давно втрачена.

Попри неодноразові згадки в науковій літературі про передладканку, більшість дослідників (Філарет Колесса, Володимир Гошовський, Олександр Правдюк, Анатолій Іваницький [1, кн. 1, с. 60–61]) описують це явище на рівні констатації факту, принагідно вказуючи на регіональні сюжетні відміни. Щойно у 90-х роках минулого століття спеціальну увагу цим формам приділили у своїх кількох невеличких публікаціях львівські етномузикологи: спершу Юрій Сливинський [9], а відтак – Богдан Луканюк [4; 5]. У їхніх розвідках уперше визначено мелодичні типи та тематичні словесні групи весільних “заспівів-зачинів”, відображено основні контури їхніх мелоареалів, як і, зрештою, запропоновано сам термін “передладканка”. Відтоді, наскільки відомо, це явище більше не досліджували ані на музикознавчому, ані на філологічному, ані на будь-якому іншому рівнях.

Згідно з висновками Б. Луканюка, достеменно встановлено існування двох 4-складових в основі музично-ритмічних типів передладканок та помічено розподільчу поміж ними смугу, що простягається уздовж ріки Іква. Встановлено також, що різновид ямбічних передладканок (1212) найпоширеніший на теренах Галичини та частково Володимирії, а пірихічний (1111) розсосереджений у східному напрямі – від Ікви й аж за Дніпро [5, с. 74]; крім того, зауважено нерівномірне внутрішнє покриття і зовнішню розмитість ареалів цих співоформул, що, можливо, зумовлено активними й тривалими в далекому минулому етнокультурними міграційними та взаємодіями процесами на цих теренах.

Тематичні дослідження передладканки на всьому просторі її імовірного існування посприяли б не лише прагматичній цілі повноцінного висвітлення весільної обрядовості, а й могли б суттєво полегшити розв’язання численних проблем зі

сфери етногенезу. Наразі ж у процесі студювання цих своєрідних заспівів-формул і зіставлення наявної у літературі та в архівних джерелах інформації виникає більше запитань, аніж відповідей. До прикладу, щодо одиничних передладканок у сучасному весіллі варто з'ясувати, чи це є рудиментом колись повної картини, чи проявом запозичення під впливом розвиненіших традицій. Інша проблема – чи сюжетне багатоманіття початкових зачинів має глибоке автентичне коріння на рівні локальних осередків, чи є наслідком усякого роду пізніших ксенотекстизацій. Стосовно композиційних властивостей, можливо, як і в музично-ритмічному аспекті існувало бодай два різновиди передладканок, з яких один із виразно сакральним призначенням розмежовував триразове повторення ладканки-“молитви”, а інший слугував своєрідною міні-прелюдією (можливо, й не менш магічною за функцією) до різноманітних творів. Цей другий різновид у деяких місцевостях повторювався двічі до одного і того ж тексту, зі зміною імен молодих. І найголовніше, що треба з'ясувати у процесі подальших студій над передладканкою – частотність її функціонування у просторовому та часовому вимірах.

Зрозуміло, що зробити це зовсім непросто, послуговуючись скупими даними з друкованих музично-етнографічних джерел або ж безпосередньо довіряючи не завжди компетентним з огляду на об'єктивні причини інформантам. Попри недостатню вивченість регіональних етнографічних осередків, складність у дослідженні передладканок полягає ще й у тому, що виконавці часто свідомо уникають їх виконання, не вбачаючи нині в цьому якоїсь потреби, або ж виконують твір один раз, а на додаткове запитання відповідають на кшталт: “Та то треба до кожної пісні співати, але ми того не робимо”. При поверхових експедиційних дослідженнях, без спеціальної уваги з боку збирача, факт існування передладканки чи її частотна властивість, зазвичай, взагалі не встановлюється. Лише організація тематичних експедицій² та залучення численних фахівців різних етнографічних галузей може навіть у нинішніх умовах зрушити з місця цю проблему та дасть змогу виявити досі невідомі осередки³, а можливо навіть цілі масиви побутування передладканок, як це довелось авторові цих рядків.

Протягом систематичних експедицій на Західному Поліссі, реалізованих упродовж 1996–2002 років співробітниками Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології (далі ПНДЛМЕ) при Львівській національній університетській академії імені Миколи Лисенка за підпрограмою “Верхньоприп'ятська низовина”⁴, у понад 80-ти селах поряд з іншими народномузичними творами було зафіксовано близько 3000 весільних наспівів. Серед цієї маси лише кілька разів у віддалених між собою пунктах трапилися передладканки як нерозривна частина одного на все весілля ритуального наспіву. Саме на основі таких поодиноких проявів, згідно з попередніми ареальними висновками, поліському регіону відводилася роль периферії, де передладканки зустрічаються внаслідок пізніших “алохтонних занесень” [4, с. 42].

Зовсім несподівано в одній з експедицій на теренах раніше малообстеженого Любомльського району, біля витоків Прип'яті було виявлено локальний осередок

² Першу таку експедицію, спрямовану на визначення кордонів між ямбічними та пірихічними передладканками, організував Б. Луканюк [4].

³ Нещодавно авторові трапилися копії записів із села Нова Мощаниця Здолбунівського р-ну, де початкові наспів-формули побутують як обов'язковий елемент у наспівах, що виконуються до моменту церковного шлюбу. Кожен із весільних ладканкових творів співається двічі: спершу із зачином для молодого – “Першая квітонько – молодий (Колоньо)”, потім для молодої – “Другая квітонько – молода (Ганнуя)”.

⁴ У результаті цієї роботи в 2005 році автор захистив дисертаційне дослідження “Обрядові пісні Верхньоприп'ятської низовини (мелотипологія – мелогеографія – культурогенеза)”.

побутування передладканок, які, зі слів більшості інформантів, виконувалися щонайменше один раз на весілля, переважно на розплетинах. Подекуди виконавці наполягали на тому, що міні-зачини треба виконувати до кожного весільного наспіву, а у селі Бірки навіть заспівали його разом із загальновідомою весільною піснею “Де б я не їхала, де б я не йшла”. Цей факт заслуговує на особливу увагу, оскільки в основному масиві побутування – на галицьких теренах – передладканки не виконувалися до кожного весільного наспіву, тим більше неритуальної функції [9, с. 22]⁵.

Верхньопріп'ятські передладканки належать до першого з вищезазначених типів – ямбічного, який тут реалізується у структурі інтонаційно контрастних 5-складників (див. музичний приклад). Цим початкове речення виявляє повну ідентичність із 5-складовими фразами одного з найпоширеніших у цьому регіоні, як і далеко за його межами, весільного мелотипу зі 17-складовою структурою – 557₂, а також є певна подібність з іншими весільними наспівами, що починаються з 5-складової групи. Очевидно, це повинно послужити підставою пошуку в подальшому генетичної спорідненості цих форм.

Найпоширеніший текст західнополіських формул-зачинів – “Перша квітонька – молодий (Іванко)”; “друга квітонька” у такому разі адресується для молодої, хоча, зазвичай, інформанти не надають особливого значення адресації. Найчастіше в поетичних текстах ім'я молодих згадується в пестливій формі, що зумовлює розширення поетичного тексту в другій силабогрупі до шести складів, а отже, в музично-ритмічній формі відбувається дроблення початкової складоноти: 11112/½ ½ 1112 ← 11112/11112.

Щодо ареального окреслення зафіксованих на Західному Поліссі передладканок, то найкомпактніше їх зосередження спостережено в групі сіл між верхів'ям Прип'яті і вздовж правого берега Західного Бугу (див. картосхему). Вище вони знову трапляються над Світязьким озером, а в східному напрямі поступово розчиняються і виконуються одна на весілля. У попередніх розробках відзначено чотири села з творами аналогічного типу на лівому березі Західного Бугу [4, с. 45], що, очевидно, свідчить про зв'язок на цьому рівні верхньопріп'ятської і підляської традицій. Південна межа поліського субареалу наразі не визначена.

Хоча західнополіські аналоги й характеризуються достатньою консервативністю, верхньопріп'ятський компактний ареал передладканок, без сумніву, варто розглядати у взаємопов'язаності з їх основним галицьким масивом. Наразі ж для достовірного дослідження напрямів міграційних процесів потрібно, окрім вузькотематичних фольклористичних студій над передладканками, залучитися здобутками суміжних наук, зокрема етнофілології, археології та історії, що в перспективі допоможе вирішити низку слов'янознавчих проблем.

1. Весільні пісні : у 2 кн. / Упор., прим. М. Шубравської. – Київ : Наукова думка, 1982.

2. *Квітка Климент*. Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка / Квітка Климент. – Київ, 1917–1918. – Ч. I–II.

3. *Климчук Федір*. Традиційне весілля села Симоновичі / Ф. Климчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 1999. – Вип. 27. Українська фольклористика. – С. 185–274.

⁵ З іншого боку, пристосування передладканки до популярної весільної пісні могло статися внаслідок того ж нівелювання первинного призначення початкових формул.

4. *Луканюк Богдан*. Кілька заміток про т. зв. заспіви-зачини весільних ладканок / Б. Луканюк // Третя конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель / ред.-упор. Б. С. Луканюк. – Львів, 1991. – С. 20–29.

5. *Луканюк Богдан*. Передладканки вздовж Ікви / Б. Луканюк // П'ята конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель : матеріали / ред.-упор. Б. С. Луканюк. – Львів, 1994. – С. 73–74.

6. Народна музика північної Рокитнівщини (за матеріалами експедиції 2001 року) / упор. Ю. П. Рибак, Л. Д. Гапон. – Львів : Сполом, 2002.

7. Пісні села Погоріловка / Зап., транскр., упоряд. Т. Гнатюк. – Рівне, 2003.

8. *Рибак Юрій*. Передладканка біля верхів'я Прип'яті / Ю. Рибак // Україна : Географічні проблеми сталого розвитку : збірник наукових праць : у 4-х т. – Київ : ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 2. – С. 308.

9. *Сливинський Юрій*. Заспіви весільних ладканок: Типи і поширення / Ю. Сливинський // Друга конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель : теоретичні студії / упор. Б. С. Луканюк. – Львів, 1991. – С. 20–29.

10. *Шкарбан Андрій*. Народна медицина Київського Полісся / А. Шкарбан // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1997. – Вип. 1. Київське Полісся. 1994. – С. 204–216.

ДОДАТКИ

Музичний приклад

село Гупали (Архів ПНДЛІМЕ, ф. ЕК175/9)

переладканка

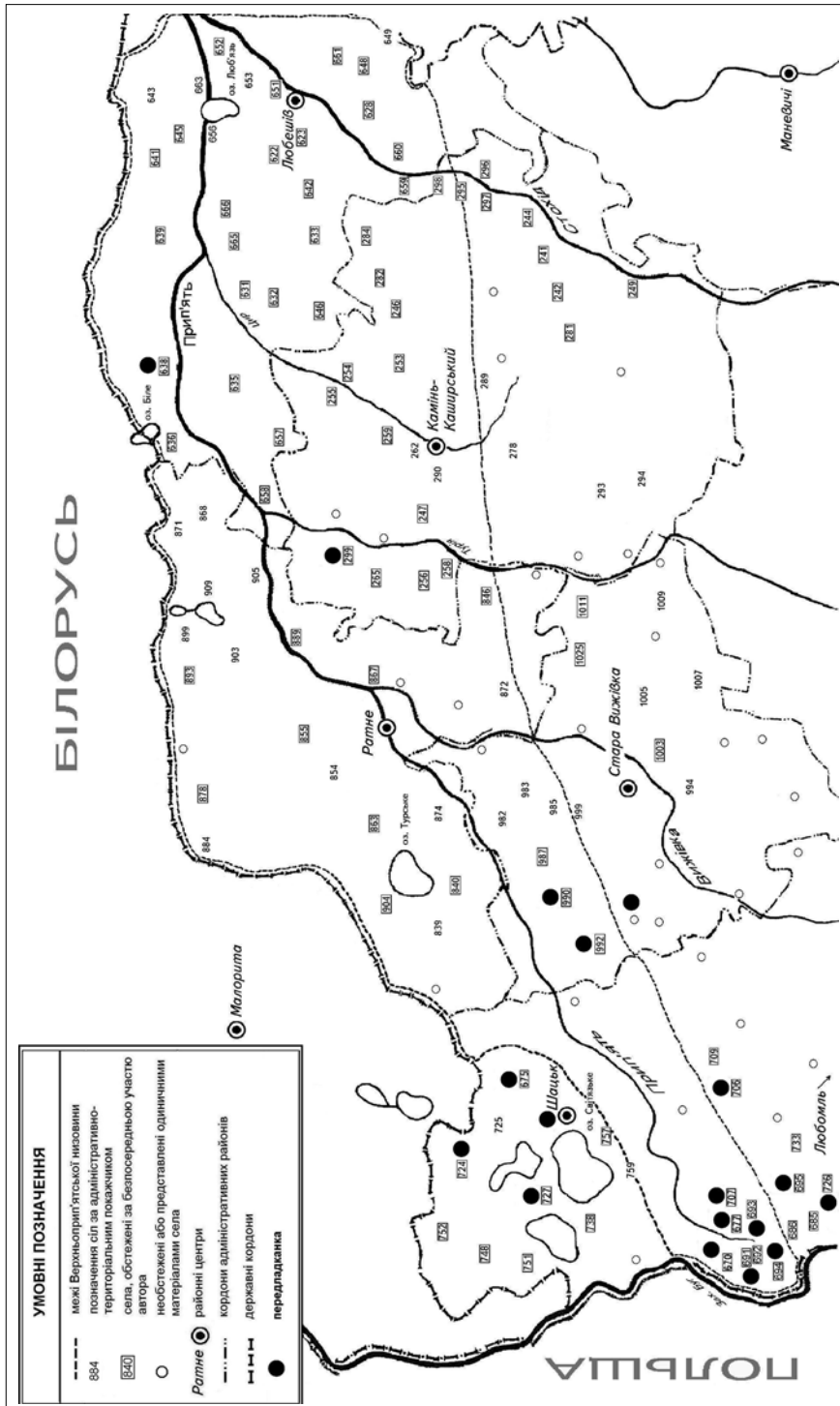
Пер - ша кві - той - ка мо - лодий Ю - роч - ка На - ши¹ вок - на ми - га - ють

На - ши¹ вок - на ми - га - ють А две - ри скри - па - ють А піч - ка ре - го - че

Бо ко - ро - ва - ю хо - - - че Бо ко - ро - ва - ю хо - - - че

Перша квітолка молодий Юрочка	
Наши¹ вокна мигають	2
А двері скрипають	
А пічка регоче	
Бо короваю хоче	2

Картосхема. Передладканки на Західному Поліссі



WEDDINS PEREDLADKANKY IN WESTERN POLISSIA

Yuriy RYBAK

*Department of the Music Folklore,
Rivne State Humanitarian University,
7 M. Hvyliovoho str., 33000 Rivne, Ukraine,
tel.: (+380362) 63 31 74, e-mail: yurback@gmail.com*

This article examines the typic musical and poetic form called peredladkanky – a kind of short, introductory musical composition to traditional, ritual wedding songs called ladkanky. At one time these pre-compositions were very common throughout parts of Halychyna (Galicia) and Volodymyria and played an important role as occult incantations. The author defines and characterizes one of several recently discovered compact areas localized near the headwaters of the Prypiat river, where this musical form exists.

Key words: wedding songs, Prypiat, Western Woodland (Polissia), melotype, area, dialect.

СВАДЕБНЫЕ ПРЕДЛАДКАНКИ НА ЗАПАДНОМ ПОЛЕСЬЕ

Юрий РЫБАК

*Кафедра музыкального фольклора,
Ривненский государственный гуманитарный университет,
ул. М. Хвильевого, 7, 33000 Ривне, Украина
тел.: (+380362) 63 31 74, e-mail: yurback@gmail.com*

Рассматривается одна из типичных музыкально-поэтических формул – предладканка, которая в древние времена как магический запев исполнялась с многочисленными свадебными напевами, преимущественно в пределах галицко-владимирских земель. Автор определяет и характеризует один из ранее неизвестных западнopolесских компактных ареалов бытования этой формулы, который локализуется у истоков Припяти.

Ключевые слова: свадебные напевы, Припять, Западное Полесье, мелотип, ареал, диалект.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2010
Прийнята до друку 24.11.2010